

Ludmila Uhlířová, v číslech oděná...

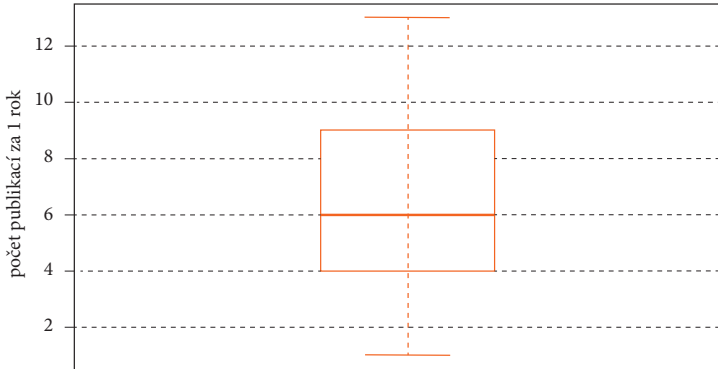
Radek Čech

Ludmila Uhlířová si byla od počátku své vědecké kariéry velmi dobře vědoma, jaký význam má pro pochopení zkoumaných jevů matematika. Z jejích prací je jasně patrné, že čísla pro ni byla a jsou prostředkem, který jí umožňuje lépe poznat, jak jazyk funguje. Inspirací k tomu postojí bylo několik. V první řadě ji nepochybně ovlivnil její velmi oblíbený učitel Vladimír Šmilauer, o němž píše: „V semináři profesora Šmilauera bývalo nezdůvodněně poukazováno na to, že je vhodné a užitečné doplňovat výklady o větě a větných členech číselnými údaji, které mohou zpřesnit naše poznatky o užívání syntaktických prostředků v promluvě“ (1975, s. 134; zde na s. 229). Dalším faktorem byla specifická situace v české lingvistice na přelomu 50. a 60. let 20. století, která přála spolupráci mezi lingvisty a matematiky. Byla to také doba, kdy se ve světové lingvistice objevovaly novinky, jež výrazně ovlivnily kvantitativnělingvistické myšlení v dalších letech. Šlo zejména o práce Gustava Herdana, jehož zásadní přínos spočívá v důrazu na testování matematicky formulovaných jazykových zákonů, tj. principů vysvětlujících povahu jazyka. Ludmila Uhlířová dokázala tyto inspirace (a samozřejmě i mnohé další) plodně využít ve své práci. Patrná je u ní zejména snaha jít za hranice pouhé deskripce, snaha o zachycení vzájemných vztahů mezi zkoumanými jevy a mechanismů, které je případně dokáží vysvětlit. Příkladně je to vidět hlavně ve studiích zaměřených na analýzu vztahu délky slova a jeho polohy ve větě (viz zejm. Uhlířová, 1995; 1997a; 1997b).

Ludmila Uhlířová je lingvistkou, které se podařilo využít možností matematické formalizace k hlubšímu nahlédnutí toho, jak funguje lidský jazyk. V následujících řádcích se pokusím v podobném duchu podívat na její publikační činnost a prostřednictvím jednoduché kvantitativní analýzy nahlédnout na to, jaký byl a je její „lingvistický život“.

Bibliografie Ludmily Uhlířové čítá v současné době 349 položek, jež publikovala za 57 let své profesní kariéry. To znamená průměrně 6,1 článků za jeden rok. Směrodatná odchylka $s = 3,3$ je mimo jiné indikátorem toho, že v jednotlivých letech se počet jejích publikačních výstupů relativně dost liší – a opravdu, na jedné straně byly roky, kdy publikovala jeden článek ročně (1964, 1965, 1967, 2018, 2019), na straně druhé

roky, kdy článků publikovala 11, 12 či 13 (1980, 1985, 1993, 1994, 2003). Znázorníme-li frekvenční charakteristiky publikačních výstupů v jednotlivých letech prostřednictvím krabicového grafu (obrázek 1), vidíme, že polovina četností publikačních výstupů v jednom roce leží v intervalu $<4; 9>$ (tyto hodnoty reprezentují první a třetí kvartil).

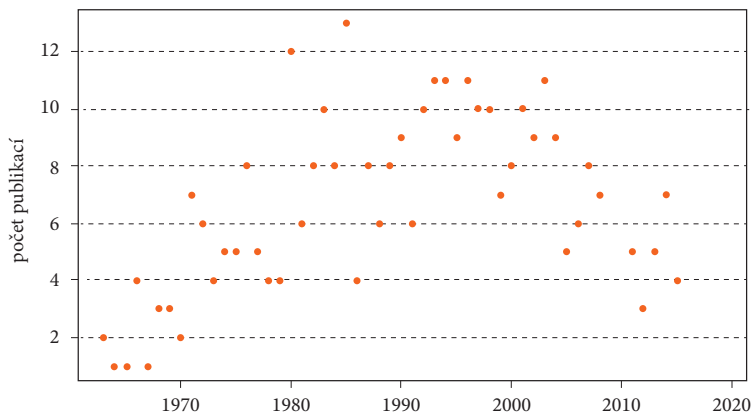
Obrázek 1: Frekvenční charakteristiky publikačních výstupů v jednotlivých letech.

Myslím, že tato čísla velmi dobře odrážejí pracovitost a zejména entuziazmus Ludmily Uhlířové. Je přitom třeba zdůraznit, že většina jejích prací vznikla v době, kdy tlak na publikační činnost jednotlivců nebyl tak silný, jako je tomu nyní.

Pokusme se dále sledovat dynamiku tvůrčí činnosti Ludmily Uhlířové. Obrázek 2 znázorňuje počet publikací v jednotlivých letech a je z něj na první pohled patrné, že od 60. do 90. let dochází k nárůstu publikací, po němž následuje sestupná tendence. Tento obrázek myslím krásně ilustruje její profesní kariéru – na počátku postupné zrání, poté poměrně dlouhá doba silné tvůrčí činnosti, po které ovšem nenásleduje radikální zlom, nýbrž pozvolný sestup, jenž je projevem toho, že ji lingvistika stále zajímá a má potřebu se jí věnovat.

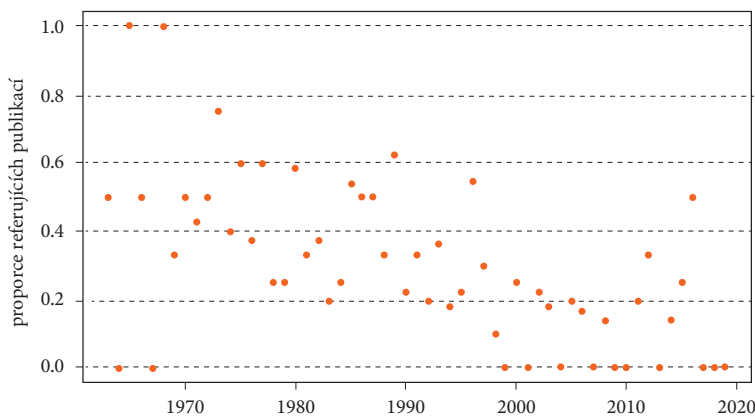
V úvodu jsem se zmínil o tom, že kariéra Ludmily Uhlířové byla od počátku silně ovlivněna aktuálním děním ve světové lingvistice. Zajímala se nejen o přístupy kvantitativní, ale i ty, které jsou jim vzdáleny, například generativní gramatiku (srov. Uhlířová, 1972). To svědčí o její otevřenosti, která nám stále může být velkou inspirací a výzvou. Navíc, Ludmila Uhlířová byla a je schopna o aktuálním dění v lingvistice velmi srozumitelně psát, a svým dílem tak udržovat českou lingvistiku v kontaktu s tím, co se děje ve světě. I v tomto rysu její práce lze pozorovat určitou tendenci, která snad odráží povahu její kariéry. Na obrázku 3 je znázorněno proporcionální zastoupení článků (měřeno vzhledem k celkovému počtu článků publikovaných v daném roce), v nichž Ludmila Uhlířová referuje o aktuálním děním ve světové lingvistice. Celkově lze sledovat sestupnou tendenci (Kendallův korelační koeficient $\tau = -0,48$; p-hodnota $< 0,001$) – na počátku své odborné činnosti jakoby „nasávala“ podněty nejrůznějšího charakteru, přičemž s přibývajícím zkušenostmi narůstá počet jejích vlastních studií a ostatních článků.

Práce Ludmily Uhlířové má i mezinárodní dosah. Je smutnou skutečností, že ji v tomto ohledu výrazně negativně ovlivnil politický režim, který lingvistům (jako

Obrázek 2: Počet publikací v jednotlivých letech.

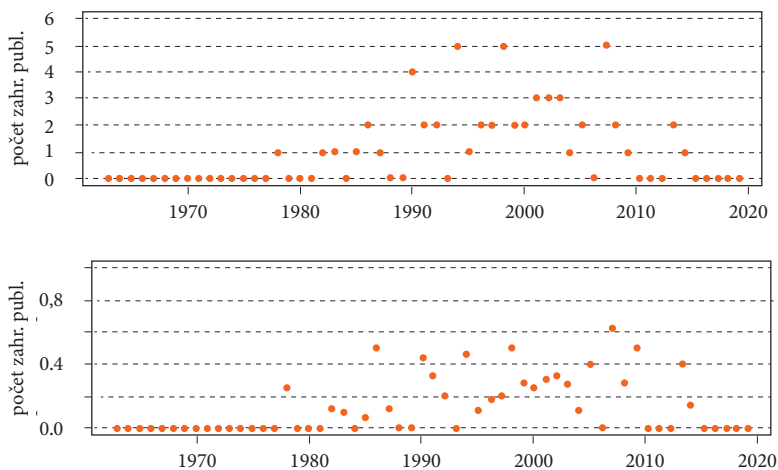
téměř všem ostatním lidem v tehdejším Československu) nedovolil navazovat plnohodnotnou zahraniční spolupráci, srov. rozhovor s Ludmilou Uhlířovou v Rozhovorech s českými lingvisty (Chromý – Lehečková, 2009, s. 323n.). Příznačně to ilustrují grafy zobrazující počet publikací, jež vydala v zahraničí (viz obrázek 4). Je zde na první pohled vidět, že po dlouhém „nulovém“ období přišla v 80. letech doba mírného uvolnění následovaná výraznou změnou po roce 1990. Na tomto místě je ovšem třeba se zastavit, číselná vyjádření na chvíli opustit a podívat se na její zahraniční publikace detailněji. Pozorný čtenář Bibliografie prací Ludmily Uhlířové (viz zde na s. 339–371) zde nalezne příspěvky v tak významných dílech, jako jsou *Quantitative Linguistik: Ein internationales Handbuch* / *Quantitative Linguistics: An International Handbook* či *Die Slavischen Sprachen: Ein internationales Handbuch zu ihrer*

Obrázek 3: Proportione publikací referujících o aktuálním děním ve světové lingvistice v jednotlivých letech (vzhledem k celkovému počtu článků, které Ludmila Uhlířová vydala v daném roce).

Struktur, ihrer Geschichte und ihrer Erforschung: Band 2 / The Slavic Languages: An International Handbook of Their Structure, Their History and Their Investigation: Volume 2 nebo studie v časopisech typu *Journal of Quantitative Linguistics*, *Journal of Pragmatics* a *Säpostavitelno ezikoznanie*. Je téměř jisté, že za politicky příznivějších podmínek by se Ludmila Uhlířová byla schopna plodně zapojit do mezinárodního výzkumu od počátku své kariéry, což by bylo přínosné nejen pro ni samou, ale i pro českou lingvistiku. A při troše štěstí, možná i pro lingvistiku světovou...

Nejen tato čísla svědčí o tom, že Ludmila Uhlířová patří mezi nejvýznamnější osobnosti české lingvistiky posledních desetiletí. Je osobností tvůrčí, inovativní, inspirovatelná – a zejména osobností velmi milou, přátelskou a srdečnou.

Obrazek 4: Počet zahraničních publikací v jednotlivých letech (horní graf) a proporce těchto publikací vzhledem k počtu článků vydaných v daném roce (dolní graf).

LITERATURA

CHROMÝ, Jan – LEHEČKOVÁ, Eva (eds.) (2009): *Rozhovory s českými lingvisty II*. Praha: Akropolis.

UHLÍŘOVÁ, Ludmila (1972): Aktuální členění v současné generativní teorii. *Slovo a slovesnost*, 33(1), s. 37–43.

UHLÍŘOVÁ, Ludmila (1975): O frekvenci příslovečného určení v souvislém textu. *Naše řeč*, 58(3), s. 133–142.

UHLÍŘOVÁ, Ludmila (1995): O jednom modelu rozložení délky slov. *Slovo a slovesnost*, 56(1), s. 8–14.

UHLÍŘOVÁ, Ludmila (1997a): Length vs. order: word length and clause length from the perspective of word order. *Journal of Quantitative Linguistics*, 4(1–3), s. 266–275.

UHLÍŘOVÁ, Ludmila (1997b): O vztahu mezi délkou slova a jeho polohou ve větě. *Slovo a slovesnost*, 58(3), s. 174–184.